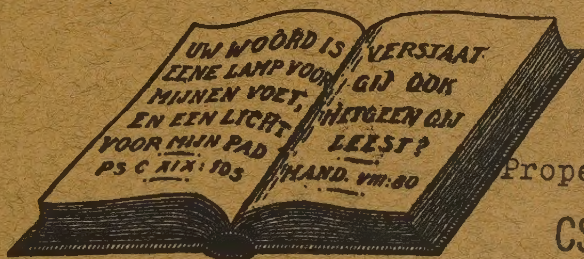
33e JAARGANG Afl. 1 MEI 1932

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

REDACTIE

Dr G. Ch. AALDERS, Dr T. HOEKSTRA, Dr G. KEIZER,
Ds C. LINDEBOOM, Dr J. RIDDERBOS.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING.

UITGAVE: N.V. „DE GRAAFSCHAP", AALTEN
DRUKKERIJ, UITGEVERSZAAK EN BOEKHANDEL
POSTREKENING 35540 TELEFOON No. 59

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 1. **Mei 1932.**

PROEVE VAN EEN OVERZICHT DER WETENSCHAPPEN IN HAAR ONDERLINGEN SAMENHANG

door

Ds B. W. GANZEVOORT te Gent.

Genesis 1 en 2.

A. DE THEOLOGIE [1].

Aa. DE ENCYCLOPAEDIE VAN DE THEOLOGIE [2].

Ab. DE BIJZONDERE THEOLOGISCHE WETENSCHAPPEN.

I. De Bibliologische afdeeling [3].

a. De wetenschappen, die tot object hebben de verschijning van de Godsopenbaring (de phaenomenologische groep).

1. Het onderzoek naar de historische wording van de Heilige Schrift [4].
2. Het tekstonderzoek.
3. Philologia sacra.
4. De Bijbelvertaling.

b. De wetenschappen, die tot object hebben den inhoud van de Godsopenbaring (de pragmatologische groep).

1. Archaeologia Sacra.
2. Historia Revelationis.

3. Historia sacra.
4. De Exegese [5].

II. De Ecclesiologische afdeeling [6].

a. De wetenschappen, die tot object hebben de verschijning van de Kerk (de phaenomenologische groep).

1. De Ecclesiastiek [7].	1o. De geschiedenis en stand van het institutair-kerkelijk leven.

b. De wetenschappen, die tot object hebben de belijdenis van de Kerk (de homologetische groep).

1. De Homologetiek [8].	1o. De geschiedenis en stand van het belijden der Kerk [9].

c. De wetenschappen, die tot object hebben het leven van de Kerk (de praxeologische groep).

1. De Ethiek [10].	2o. De geschiedenis en stand van het Christelijk leven.

III. De Diaconiologische afdeeling.

a. De wetenschappen, die tot object hebben de uitoefening van het ambt van den leeraar (de didascalische groep).

1. De Homiletiek.	1o. De geschiedenis en stand van den Dienst des Woords in de gemeente des Heeren.
2. De Catechetiek.	2o. De geschiedenis en stand van de Catechese.
3. De Keryktiek.	3o. De geschiedenis en stand van de Zendingsprediking.

b. De wetenschappen, die tot object hebben de uitoefening van het ambt van den opziener (de presbyteriale groep).

1. De Kybernetiek.	1o. De geschiedenis en stand van de Kerkregeering.

2. De Liturgiek [11]).	2o. De geschiedenis en stand van de Leiding van den eeredienst.
3. De Poimeniek.	3o. De geschiedenis en stand van de Herderlijke zorg voor de enkele geloovigen.

c. De wetenschappen, die tot object hebben de uitoefening van het ambt van den diaken (de diaconale groep).

1. De Diaconiek.	1o. De geschiedenis en stand van het Diaconaat.

B. DE KOSMOLOGIE.

Ba. DE ENCYCLOPAEDIE VAN DE KOSMOLOGIE [12]).

B. DE BIJZONDERE KOSMOLOGISCHE WETENSCHAPPEN [13]).

I*. Eerste afdeeling: De universeele kosmologische wetenschappen.

I. De Wiskunde.
II. De Scheikunde.
III. De Natuurkunde.

II*. Tweede afdeeling: De particuliere kosmologische wetenschappen.

I. De Anthropologie [14]).

a. De phaenomenologische groep (de mensch in zijn verschijning).

1. De Somatologie.	1o. De Somatopathologie.
2. De Psychologie.	2o. De Psychopathologie.

b. De logologische groep (de mensch in zijn denken en woord [15]).

1. De Metaphysica [16]).	1o. De geschiedenis en stand van het metaphysisch denken.

2. De Philologie.	2o. De gesch. en st. van de talen.
3. De Rhetorica.	3o. De gesch. en st. van de welsprekendheid.
4. De Theorie van het boek- en bibliotheekwezen.	4o. De gesch. en st. van het boek- en bibliotheek-wezen.
5. De Theorie van het tekst-onderzoek.	5o. De gesch. en st. van het tekstonderzoek.
6. De Hermeneutiek.	6o. De gesch. en st. van de uitlegging.
7. De Theorie van het vertalen.	7o. De gesch. en st. van het vertalen.
8. De Algemeene Encyclopaedie [17]).	8o. De gesch. en st. van de wetenschap.
9. De Theorie van de journalistiek.	9o. De gesch. en st. van de journalistiek.
10. De Aesthetica [18]).	10o. De gesch. en st. van de kunst.

c. *De praxeologische groep* (de mensch in zijn levenspractijk).

1. De Ethiek [19]).	1o. De gesch. en st. van het godsdienstig-zedelijk leven.
2. De Gezondheidsleer.	2o. De gesch. en st. van de gezondheidszorg.
3. De Theorie van de geneeskunde.	3o. De gesch. en st. van de geneeskunde.
4. De Paedagogiek.	4o. De gesch. en st. van de paedagogie.
5. De Sociologie.	5o. De gesch. en st. van het sociale leven.
6. De Theorie van den landbouw.	6o. De gesch. en st. van den landbouw.
7. De Theorie van de veeteelt.	7o. De gesch. en st. van de veeteelt.

8. De Theorie van de diergeneeskunde.	8o. De gesch. en st. van de diergeneeskunde.
9. Economica.	9o. De gesch. en st. van het economisch leven.
10. Politica.	10o. De gesch. en st. van het politieke leven.
11. Technica.	11o. De gesch. en st. van de techniek.
12. Strategica.	12o. De gesch. en st. van de strategie.

II. De Angelologie.
III. De Zoölogie.
IV. De Botanie.
V. De Geologie.
VI. De Meteorologie.
VII. De Astronomie.

AANTEEKENINGEN.

Algemeene opmerking.

Bovenstaande proeve bedoelt niet, behalve dan voor de Theologie, een volledig uitgewerkt overzicht te geven ; maar zij tracht aan te wijzen, hoe het mogelijk is onze kennis op eenvoudige wijze te ordenen. Wellicht kunnen we ook zoo deze en gene ermee van dienst zijn, hetzij doordat het gebodene goede elementen bevat en voor verdere uitwerking van nut kan zijn, hetzij doordat het geen instemming vindt en leidt tot wat beter is.

[1]) Theologie en Kosmologie ; vergelijk Genesis 1 : 1.

[2]) a. Indeeling : I. De Enc. der Theologie in het algemeen.
II. De Theologie in het algemeen (Naam, Wezen en begrip, Object. Principium essendi, Subject, Kenbron, Wetenschappelijk karakter, Doel, Methode, Organisme, Geschiedenis en tegenwoordige stand van de Theologie.)

b. We rekenen de Encyclopaedie van de Theologie bij de Theologie.

Iedere bijzondere wetenschap bevat een inleidend deel, waarin de onderzoeker zich rekenschap geeft van het kenmerkende van die wetenschap. Dit kenmerkende ligt niet in het wetenschappelijk karakter van die wetenschap, maar in haar object.

Ook in het inleidend deel van een wetenschap wordt gesproken over haar object, maar dan in zijn beteekenis voor die wetenschap in het algemeen.

Zulk een inleidend deel neemt in de wetenschap de plaats in, die een vestibule heeft in een gebouw; maar gelijk deze laatste *in* het gebouw, heeft ook het inleidend deel *in* de betreffende wetenschap recht op een eigen plaats.

Wat geldt voor iedere bijzondere wetenschap, geldt ook voor de Theologie als geheel. Ook hierin behoort als inleidend deel een wetenschap, die de Theologie in het algemeen beziet. Dit is de Encyclopaedie van de Theologie.

Haar Theologisch karakter blijkt ook uit haar inhoud. Het Object van de Theologie is God, gelijk Hij Zich in Zijn Woord heeft geopenbaard en gelijk Hij door Zijn Heiligen Geest dat Woord tot heerschappij bracht en brengt in Zijn Kerk.

In de Encyclopaedie van de Theologie nu moet worden aangewezen, dat God in Zijn genade Object ook van onze wetenschappelijke geloofskennis wil zijn; dat daarom de Theologie Theologie heet; dat God de Grond en Oorzaak is van haar bestaan; dat Zijn Woord onze kenbron is; dat en hoe Hij het doel is; dat Hij in Zijn Woord ons ook regelen geeft voor de beoefening van de Theologie; dat zij een eenheid is; en dat God in haar geschiedenis haar al dichter tot het ideaal wil brengen.

Vanuit het Object moet alles worden bezien.

Dit neemt natuurlijk niet weg, dat de Theologie ook ter sprake komt in de Logologische wetenschappen, en wel in de algemeene Encyclopaedie, die de wetenschap in het algemeen

tot object heeft. Hierin treedt echter op den voorgrond niet datgene, wat de Theologie van de andere wetenschappen onderscheidt, haar Object, maar datgene, wat zij met die andere gemeen heeft, het wetenschappelijk karakter.

[3]) De onder ons gangbare indeeling in canonische, exegetische en pragmatische vakken, naar deze orde : De Heilige Schrift 1. als Boek ; 2. als Geschrift ; 3. als Getuigenis, heeft dit bezwaar tegen zich, dat men het Boek kan nemen als de uitwendige verschijning van het woord en dan is er geen wezenlijk onderscheid tusschen Boek en Geschrift (dit laatste dan in formeelen zin) ; of dat men het Boek kan nemen naar zijn inhoud, en dan is er geen wezenlijk onderscheid tusschen Boek en Getuigenis (en Geschrift in materieelen zin).

Daarbij is er ook dit bezwaar, dat *canonisch* en *pragmatisch* spreken van het object, en *exegetisch* wijst op de werkzaamheid van het subject ; terwijl de naam *Bibliologisch* toch spreekt van het object, en de onderverdeeling hiermee moet overeenkomen.

[4]) Den naam Canoniek hebben we niet gebruikt, omdat o.i. het onderzoek naar de wording van den Bijbel wel moet uitgaan van de idee Gods aangaande den Canon, maar het onderzoek naar deze idee zelf thuishoort in de „Homologetiek" (II b 1).

[5]) a. De Exegese na de Historia Revelationis en de Historia Sacra : „Het organisme beheerscht en verklaart den stand en de gesteldheid der deelen, niet omgekeerd de deelen den stand en de gesteldheid van het organisme" (Dr A. Kuyper, Enc. der H. Godgeleerdheid [3] III p. 27).

b. De Hermeneutiek moeten we o.i. in de Exegese opnemen als het inleidend deel, dat ook bij de Exegese niet mag ontbreken.

[6]) Deze afdeeling spreekt over de vervulling van het algemeene ambt der geloovigen ;

groep *a* over de roeping der geloovigen krachtens hun koninklijk ambt zich te organiseeren als het volk Gods om zijn verhouding rechtstreeks tot Hem te openbaren ;

groep *b* spreekt over hun roeping krachtens hun profetisch ambt de waarheid Gods te belijden ;

groep *c* over hun roeping krachtens hun priesterlijk ambt het recht Gods te beleven.

In de orde *a, b, c* komt uit de orde : zijn, bewustzijn, leven.

[7]) a. Deze wetenschap handelt over het *algemeene* ambt der geloovigen ; terwijl de Kybernetiek spreekt over een van de *bijzondere* ambten in Christus' Kerk.

Door zóó te onderscheiden, winnen we dit groote voordeel, dat we de Kybernetiek niet maar als kunsttheorie behoeven op te vatten, wat als gevaar medebrengt dat in het Kerkrecht bijna uitsluitend aandacht wordt gegeven aan de taak van de bijzondere ambtsdragers, o.i. ook een van de oorzaken van het gebrek aan kerkelijk besef in onze dagen.

Bij bovengegeven onderscheiding kan in de Theologie ook een eigen plaats worden gegeven aan de bespreking van de roeping van alle geloovigen ten opzichte van het kerkelijk leven.

b. Indeeling :

A. Inleidend deel : Deze wetenschap in het algemeen.

B. Algemeen deel : Het institutair-kerkelijk leven in het algemeen.

C. Bijzonder deel : De bijzondere ordeningen, door God gegeven voor de inrichting van het institutair kerkelijk leven.

[8]) a. Tegen den naam Dogmatiek hebben we dit bezwaar : Bij dogma is sprake van een woord, dat als zoodanig aanspraak maakt op erkenning. De inzettingen van de Wet, aan

Israël gegeven, zijn dogmata (Ef. 2 : 15), want God heeft als God gezag. Het gebod van den keizer (Luc. 2 : 1) was een dogma, want de keizer had als keizer gezag.

Maar de geloovigen als zoodanig hebben geen gezag ontvangen, noch over elkander, noch over ongeloovigen. Zij mogen, persoonlijk of gemeenschappelijk als Kerk, van niemand aanvaarding van hun woord eischen, omdat het hún woord is. Wij en alle menschen zijn voor ons geloof alleen aan God gebonden. De waarheid Gods, die we als Kerk belijden, heeft gezag als waarheid Gods, maar ons belijden als kerkelijk woord heeft als zoodanig geen gezag.

Daarom geven we de voorkeur aan *belijdenis* boven *dogma,* en gebruiken we voor deze wetenschap een naam in overeenstemming daarmee.

b. Indeeling :

A. Inleidend deel : Deze wetenschap in het algemeen.

B. Algemeen deel : De belijdenis der Kerk in het algemeen.

C. Bijzonder deel : De waarheid Gods, gelijk de Kerk die heeft te belijden.

[9]) Indeeling :

A. Inleidend deel.

B. Materieel deel :

1. De voorbereiding ;
2. De vaststelling ;
3. De verdere geschiedenis ;
4. De tegenwoordige stand van het kerkelijk belijden.

[10]) Indeeling :

A. Inleidend deel : De Ethiek in het algemeen.

B. Algemeen deel : Het Christelijk leven in het algemeen.

C. Bijzonder deel : De ordinantiën Gods voor het Christelijk leven, zooals de Kerk die heeft te belijden.

[11]) De Liturgiek rekenen we liever bij de presbyteriale dan bij de didascalische groep, omdat degene, die optreedt als leider van den eeredienst, dat niet doet in zijn kwaliteit van leeraar, maar van herder. In de Liturgiek is dan ook niet een „materieel deel", waarin van een bepaalden inhoud van verkondiging of onderwijs sprake is, gelijk bij de Homiletiek, Catechetiek en Keryktiek.

[12]) Voor de plaats van de Encyclopaedie der Kosmologie in de Kosmologie geldt, met de noodige wijzigingen, hetzelfde wat in aanteekening 2 b gezegd is over de Encyclopaedie der Theologie.

[13]) Verschillende van deze wetenschappen kunnen weer ingedeeld worden in onderscheiden vakken, die dan samen kunnen worden ingeleid door een Encyclopaedie van de desbetreffende wetenschap.

[14]) Ook de indeeling hiervan geschiedt naar de orde: zijn, bewustzijn, leven.

[15]) Vergelijk voor den naam: Dr J. Woltjer, De wetenschap van den logos.

[16]) a. Indeeling:

A. Inleidend deel: De Metaphysica in het algemeen.

B. Algemeen deel: De waarheidsbeginselen in het algemeen.

C. Bijzonder deel: De bijzondere waarheidsbeginselen.

b. Dit Bijzonder deel ligt o.i. voor ons gegeven in het Bijzonder deel van de Homologetiek. De waarheid, die God ons heeft geopenbaard in Zijn Woord, en die we als Kerk mogen belijden, is ons gegeven niet maar voor ons leven op kerkelijk terrein, maar voor heel ons denken en leven. „Er is niet tweeërlei waarheid: eene die de kerk belijdt en eene

andere, die de wetenschap zoekt" (Dr J. Woltjer, Ut cognoscant Te, p. 101). — Hieruit valt ook te verklaren het z.g. gebrek aan een „Gereformeerde philosophie" (philosophie in den zin van metaphysica). De werken, die hiertoe gerekend worden, bevatten, behalve bespreking van andere beschouwingen, zulke stof, die reeds een plaats heeft of anders behoort te hebben in de ontvouwing van de waarheid Gods naar de Schrift.

[17]) Object: De wetenschap.

Indeeling:

A. Inleidend deel: De Encyclopaedie in het algemeen.

B. Algemeen deel: De wetenschap in het algemeen.

C. Bijzonder deel: De wetten, voor het wetenschappelijk denken gegeven (Logica).

[18]) De Aesthetica spreekt over den logos, zooals deze zich heeft te uiten in de wereld van het schoone.

[19]) a. Indeeling:

A. Inleidend deel.

B. Algemeen deel: Het godsdienstig-zedelijk leven in het algemeen.

C. Bijzonder deel: De beginselen voor ons godsdienstig-zedelijk leven.

b. Dit Bijzonder deel is voor ons o.i. gegeven in het Bijzonder deel van de Ethiek in de Theologie. God heeft ons in Zijn Woord Zijn wil geopenbaard, opdat we ons in heel ons leven daardoor laten leiden.

DE KERKELIJKE RECHTSPOSITIE VAN DEN HULPPREDIKER

door

Dr. F. L. BOS te Uithuizen.

Nu een hulpprediker voor ons geen witte raaf meer is, maar het instituut zich in de Gereformeerde Kerken van Nederland gaat inburgeren, zou het geen overbodige weelde zijn, zoo er in zijn kerkelijke rechtspositie meer klaarheid werd gebracht. Want dat de plaats van hulppredikers in onze Kerken, die dit instituut vroeger nooit hebben gekend, thans een onmogelijke en onhoudbare is, zal ieder ter zake kundige met me eens zijn. Herhaaldelijk zijn er dan ook reeds klachten geuit in de kerkelijke pers, en het eindoordeel was dan, dat een hulpprediker in onze kerken een „onding" is. Echter de vraag dringt zich aan ons op, of hiermee alles is gezegd. De Gereformeerde Kerken in Nederland gaan voort, hulppredikers aan te stellen. En het is te voorzien — mede in verband met den grooten toevloed van candidaten tot den heiligen Dienst — dat het instituut van hulpprediker nog meer algemeen worden zal. Klaarblijkelijk voorziet het in een behoefte. We hebben dus niet slechts negatieve kritiek te leveren, maar principieel en praktisch te overwegen of er van dit „onding" geen „goed ding" kan worden gemaakt.

We stellen ons voor, in dit artikel allereerst nog eens aan te toonen, dat het huidige instituut van hulpprediker principieel en praktisch niet te dulden is. Om dan voorts na te gaan. of er ook een andere principieel juiste opvatting van het hulppredikerschap kan worden gevonden, die ook gunstige consequentie's heeft voor de praktijk. Om te besluiten met een voorslag, hoe dit principieel en praktisch aanvaardbare instituut van hulpprediker, kerkrechtelijk zou kunnen worden gesanctioneerd.

We willen dus allereerst overwegen of het huidige instituut van hulpprediker principieel en praktisch te dragen is.

Een candidaat, die de bevoegdheid tot proponeeren verkregen heeft, wordt door een bepaalde kerk aangesteld om hulpdiensten te verrichten. Deze hulpdiensten kunnen zich over verschillende terreinen van werkzaamheid uitstrekken, maar in het algemeen kunnen we zeggen, dat het aangestelde „behulpsel" tot taak heeft te „preeken", catechisatie's te houden, ziekenbezoek te doen en te evangeliseeren. Al deze werkzaamheden verricht hij als privaat persoon, als broeder onder de broederen, zonder dat hij eenig kerkelijk ambt bekleedt. Hij staat dus op één lijn met oefenaars en de vroeger welbekende catechiseermeesters en ziekentroosters. Alleen, dat zijn mandaat veel uitgebreider is, dan dat van één van dezen.

Uit praktisch oogpunt zijn vroeger deze hulpdiensten ingevoerd. Omdat er nijpend gebrek aan predikanten was. Om de nood van herderlooze gemeenten te lenigen. Of om in groote gemeenten de veel te gering in aantal zijnde predikanten te helpen.

Op dit karakter van *nood*hulp is door onze kerken steeds sterke nadruk gelegd. En ter voorkoming van misbruik is steeds van de plaatselijke kerken gevorderd, dat zij zich in dezen aan classicaal advies zouden houden. En deze maatregel was volkomen terecht. Want het gevaar was groot, dat deze „behulpsels", welke werkzaamheden, die in normale omstandigheden ambtelijk geschiedden, moesten verrichten, zichzelf voor ambtsdragers zouden gaan houden of als zoodanigen zouden worden beschouwd. En dat wilden de Gereformeerden in geen geval. Het goddelijk ambt zou zuiver gehouden worden.

Het is duidelijk, dat ook bij deze strenge contrôle het werk van de behulpsels feitelijk alleen in theorie van dat der ambtsdragers onderscheiden werd. In de praktijk werd het ambtsprincipe ernstig ondermijnd. Want al waren er werkzaamheden die de behulpsels geheel niet mochten verrichten, als

daar zijn: sacramentsbediening, huwelijksbevestiging, bevestiging van ambtsdragers, uitspreken van den pastoralen zegen — maar praktisch zag het volk toch geen verschil tusschen het stichtelijk woord van den oefenaar en de bediening des Woords door een predikant, tusschen het godsdienstonderricht van catechiseermeesters en de ambtelijke opvoeding van onmondige kerkleden door den catecheet, tusschen het bezoek van een ziekentrooster en dat van een wettig geroepen zielszorger.

Gelukkig dan ook, dat de kerken zich bij het toenemen van het aantal predikanten zoo spoedig mogelijk van deze behulpsels ontdeden. Dat ze de hulpdiensten steeds als nooddiensten bleven zien en bij het verdwijnen van den nood den ordelijken weg weer gingen bewandelen. Dat de behulpsels tenslotte een antiquarische zeldzaamheid werden.

Maar nu is gedurende de laatste jaren een nieuwe hulpdienst binnen onzen kerkelijken gezichtskring verschenen. Een hulpdienst, omvattender dan alle voorgaande. En dat, terwijl er geen predikantennood is. Omdat er tientallen beroepbare candidaten uitzien naar een beroep.

Het is na het boven voor de behulpsels in het algemeen opgemerkte duidelijk, dat deze nieuwe hulpdienst door groote principieele en praktische bezwaren wordt gedrukt. Konden de vroegere behulpsels nog worden goedgepraat, dit is een onmogelijkheid geworden, nu de nood ontbreekt. Ambtelijk werk — waaraan toch ook, juist omdat het geschiedt in naam en op gezag van Christus, de bijzondere zegen des Geestes gehecht is — zonder grooten nood te *vervangen* door „lapwerk" van individueele geloovigen zonder goddelijk mandaat, is, indien het bewust geschiedt, een uiting van *on*geloof. Het geeft te kennen, dat men het wettige ambt der dienaren van Christus feitelijk van weinig waarde acht. Dat men 's Heeren bevel en belofte, dat Hij zijn kerk door zijn dienstknechten wil bouwen, niet ernstig genoeg neemt. Dat men den eersten stap op den weg der verbreking der organische eenheid der kerk zet.

Ook de praktische bezwaren zijn thans nu de nood ontbreekt veel grooter dan vroeger. Nu de hulpdienst geen nooddienst meer is, en bovendien nog zoo ver strekt, moet de toen nog voelbare onderscheiding van het ambtelijk werk bij eenvoudige geloovigen verdwijnen. Dit nog te meer, omdat de behulpsels thans voor zooveel menschen oordeelen kunnen, aan alle eischen, die voor het ambt van dienaar des Woords te stellen zijn, beantwoorden. Ze zijn immers in de Gereformeerde Kerken beroepbaar verklaard? Veelal worden ze dan ook als „dominee" aangesproken. Is het een wonder, als zoo het ambt bij de gemeente bijkans geheel zijn ideeele waarde verliest?

Ook voor den hulpprediker zelve is zijn huidige positie onhoudbaar. Van hem mag men niet verwachten, dat hij zijn werk niet van ambtelijk werk zal onderscheiden. Maar zoo dit bewustzijn al niet bij hem wordt afgestompt, moet hij dan niet scherp en pijnlijk gevoelen, dat aan zijn werk de goddelijke sanctie ontbreekt? Hij moet preeken als een predikant, maar hij heeft geen bijzondere roeping. Hij moet catechiseeren als een predikant, maar hij mist de opdracht 's Heeren lammeren te weiden. Enzoovoort. Indien men hem niet tot ouderling maakt, heeft hij geen zitting in den kerkeraad, hoewel hij tot de leidslieden der gemeente behoort. Menschen, die beseffen, dat hij „maar" een hulpprediker is, kunnen hem voorbijgaan en zijn arbeid bemoeilijken. Minder fijngevoelige predikanten kunnen hem als „knechtje" behandelen. Overal liggen voetangels en klemmen, en hem wordt een last opgelegd, te zwaar om te dragen.

Ons dunkt, het is bewezen, dat het instituut van hulpprediker, zooals het thans is, zoowel uit principieel als uit praktisch gezichtspunt geheel te verwerpen is. En dat het hoe eer hoe liever weer moet verdwijnen. Dat het ook op den weg der kerkelijke vergaderingen ligt, om tegen dit ingeslopen kwaad te protesteeren.

Hoogstens zou de huidige rechtspositie te aanvaarden zijn voor een hulpprediker, die zich geheel en uitsluitend had te

wijden aan evangelisatie. Omdat hier het algemeene ambt der geloovigen nog veelszins uitsluitend werkt. Deze evangelisatie door een hulpprediker mag dan evenwel niet gehouden worden voor *kerkelijke* evangelisatie. Maar ze staat op één lijn met alle georganiseerde evangelisatie, die onder toezicht van den kerkeraad staat, en is principieel gelijk aan alle individueel uitdragen van het evangelie des koninkrijks.

Het gaat niet aan, om deze werkkring uit te breiden tot geregeld „preeken" in een bepaalde plaatselijke kerk. Want wel is door de classis, die hem praeparatoir geëxamineerd heeft, aan den candidaat het „jus proponendi" gegeven, maar de naam zelve van dit proponeeren zegt het reeds, dat de bevoegdheid om een stichtelijk woord te spreken hem alleen is verleend, om de kerken in de gelegenheid te stellen, hem te leeren kennen met het oog op beroepingswerk. Nu behoeft dit natuurlijk niet al te streng genomen te worden, maar het is toch tegen de klaarblijkelijke bedoeling van dit verleende recht, als daarvan een duurzaam instituut voor een bepaalde kerk wordt gemaakt. Dienst des Woords is het niet. Voor dit deel van het hulppredikerschap blijven dus de bezwaren, die er ook tegen zijn catechetisch onderwijs enz. gelden, ten volle bestaan.

Het helpt tenslotte ook niet, dat men den hulpprediker tot ouderling „maakt". Men zou dan zeker huis- en ziekenbezoek kunnen rechtvaardigen en den hulpprediker recht op zitting in den kerkeraad geven. Maar met deze manoeuvre zou men hem geheel en al tot een tweeslachtig wezen maken, en o. i. ook het ouderlingenambt, zooals het historisch bij de Reformatie is geworden, misbruiken, om een slechte waar binnen de kerken te smokkelen.

De vraag is nu aan de orde, of het instituut van hulpprediker niet zoodanig kan worden veranderd, dat het principieel juist is, en ook praktisch aan haar doel beantwoordt.

Om met dit laatste te beginnen : waarom is men eigenlijk tot het hulppredikerstelsel gekomen ? In welke behoeften

voorziet dit nieuwe instituut? Aanleiding is ongetwijfeld de groote toevloed van candidaten. Maar daarmee is toch niet de grond genoemd. Waar een hulpprediker werk heeft, zou immers op zichzelf ook een predikant kunnen worden geroepen?

De eerste oorzaak is o. i. wel van financieelen aard. De kerk, die een hulpprediker vraagt, beroept geen dienaar des Woords, omdat ze de financieele verplichtingen, die daarmee verbonden zijn, niet op zich kan of wil nemen. De zorg voor hem en zijn gezin, met alles wat daaraan verbonden is naar algemeen-kerkelijke regeling, is haar te groot. Ze neemt liever een jongen, nog ongehuwden hulpprediker, dien ze een lager salaris kan aanbieden, zonder met haar kerkelijke verplichtingen tegenover een predikant in conflict te komen.

De tweede, daarmee samenhangende oorzaak is, dat men wel eens een tijdelijke hulp wenscht, hetzij om den weg te banen voor een nieuwe predikantsplaats, of om tot nieuwe kerkinstitueering te komen, of omdat er slechts tijdelijk werk voorhanden is — bij langdurige ziekte van een predikant of bijv. bij wisselvalligheid van het evangelisatieterrein (Zuiderzeewerken) of om andere redenen. Men wil of kan zich niet binden, om een predikant eventueel voor zijn geheele leven te houden, en daarom neemt men een hulpprediker.

De derde, ook weer niet los naast de andere redenen staande oorzaak van invoering van het instituut van hulpprediker is, dat men weleens niet genoeg werk heeft, om het leven van een predikant te vullen, of ten minste met minder dan iemands volle werkkracht toe kan. Men neemt dan een hulpprediker, die voor zijn hulpdienst slechts een deel van zijn tijd behoeft te besteden en zoo verder bijv. gelegenheid heeft, om zijn theologische studiën voort te zetten.

Men gaat er dus in het algemeen toe over, een hulpprediker in dienst te nemen omdat dit financieel minder bezwaarlijk is en voor tijdelijk kan geschieden, terwijl men er een minder omvattende werkzaamheid aan kan verbinden. Men kan zich hiervan niet afmaken met te zeggen, dat deze gronden niet

sterk genoeg zijn. Ze *kunnen* in ieder geval zeer zwaar wegen en rechtvaardigen o. i. het zoeken naar een oplossing, waarbij de genoemde voordeelen van het instituut van hulpprediker gehandhaafd blijven, zonder dat de bezwaren die aan het huidige instituut kleven, blijven bestaan. Dat er streng tegen misbruik dient te worden gewaakt, is vanzelfsprekend.

Dit vooropgesteld zijnde, meenen we echter, dat het principieel niet onmogelijk is, dat men een dienaar des Woords beroept, die beantwoordt aan de praktische voordeelen, welke aan het instituut van hulpprediker verbonden zijn. M.a.w., dat men een candidaat wettig roept tot den dienst des Woords,

a. op een salaris, niet gelijk aan dat van zijn collega's,
b. voor een tijdelijken dienst,
c. voor een beperkten werkkring.

We zien bij ons nader betoog eerst af van de bezwaren, die er op grond van onze thans geldende kerkenordening tegen een dergelijken dienaar des Woords kunnen worden ingebracht. Een kerkenordening regelt immers ook vele principieele adiaphora om goede orde in de gemeente van Christus te onderhouden, en een synodale wijziging terwille van een goede, nieuwe, kerkelijke praktijk is dus niet a priori uitgesloten. We vragen dus allereerst of de genoemde punten met het wezen van het ambt (van dienaar des Woords) in strijd zijn.

Over het eerste punt behoeven we niet lang te spreken. Salarieering heeft op zichzelve niets met het ambt te maken. Paulus zegt wel (1 Cor. 9 vs 14), dat zij die het evangelie verkondigen ook van het evangelie hebben te leven, maar dit legt de gemeente alleen de algemeene verplichting op, haar ambtsdragers te verzorgen. Hijzelf wilde nooit gaven aanvaarden, behalve incidenteel van de gemeente te Filippi. Ook ligt er in het meer of minder groote salaris op zichzelf geen bewijs van meerdere of mindere eere, welke men den ambtsdrager doet toekomen. Dit zou beoordeeld moeten worden naar de oorzaak van dit salarisverschil, en bij een hulppre-

diker — we gebruiken van nu af de term in zijn voorgestelde nieuwe beteekenis — wijst de oorzaak geheel niet in deze richting. Als jong en in den regel nog ongehuwd predikant — het hulppredikerschap is toch slechts voor een candidaat en dat voor betrekkelijk korten tijd bedoeld — heeft hij ook niet zooveel noodig als zijn in den regel oudere collega(s), die ook voor een gezin heeft (hebben) te zorgen.

Het tweede punt kan ook principieel gemakkelijk behandeld worden. Naar Gereformeerde opvatting heeft de roeping tot het ambt geen „character indelebilis", behoeft het ambt dus niet permanent te zijn, maar duurt het slechts voor den tijd, waarvoor de opdracht gegeven is. We zien dit in onze kerkelijke praktijk wel het duidelijkst bij het ambt van ouderlingen en van diakenen, dat naar onze K. O. tijdelijk moet zijn. En toch verliest hun ambt daardoor niets van zijn ideëele waarde. Ook kan een predikant door bij uitzondering toegelaten overgang tot een anderen staat des levens, zijn ambt verliezen. Terwijl ieder predikant, die in den dienst van een andere kerk overgaat, opnieuw in zijn ambt wordt bevestigd, hetwelk hij bij het scheiden van zijn vroegere gemeente ipso facto verliest. De duurzaamheid behoort alzoo naar Gereformeerde opvatting niet tot het wezen van het ambt. Principiëel is het dus geoorloofd, dat iemand voor een tijd tot het ambt van dienaar des Woords wordt geroepen.

Ongetwijfeld is er een gegronde reden voor het feit, dat in onze kerken in gewone omstandigheden — afgedacht van de overgang zonder tusschentijd van den dienst in de eene kerk, naar dien in de andere — het ambt van dienaar des Woords voor het leven is. De mannen, die tot dit ambt geroepen worden, hebben zich lange jaren met moeite en inspanning voorbereid en hun arbeid vergt in den regel al hun gaven en krachten. Het is dus eisch der kerkelijke praktijk, dat deze ambtsdragers gewoonlijk voor hun leven geroepen worden. Maar dit wil niet zeggen, dat er in bijzondere omstandigheden niet van deze goede kerkelijke praktijk mag worden afgeweken.

Het staat voor degenen, die hulpprediker worden, gewoonlijk zoo, dat ze anders voorloopig nog in 't geheel geen ambt zouden kunnen of willen aanvaarden, wegens den overvloed der beschikbare krachten of wegens voortgezette studie. Werden ze dus niet als predikant met tijdelijken dienst (hulpprediker) geroepen, dan zouden ze nog in 't geheel niet aan de stoffelijke zorg van een gemeente zijn toevertrouwd. De tijdelijke dienst is juist door zijn karakter van voorloopigheid te dulden. Indien slechts voor misbruik der kerken wordt gewaakt en het algemeene beginsel niet uit het oog verloren wordt.

Ook het derde punt, de beperkte opdracht, doet niet te kort aan het wezen van het ambt. Het eenvoudigste en totaal onbezwaarlijke zou wel zijn, indien de hulpprediker alle werkzaamheden, die aan het ambt van predikant verbonden zijn, had te verrichten, maar dan alle of een deel der werkzaamheden in beperkten omvang. Maar ook het volkomen vrij zijn van bepaalde werkzaamheden, als b.v. het huisbezoek, kan wel gedragen worden, als deze vrijheid wordt gegeven in den vorm van ontheffing door den kerkeraad. Dit gebeurt immers ook bij permanente predikanten, en, al is hiertegen op te merken, dat dan het ambt toch niet ten volle wordt vervuld, is deze praktijk, hoewel in 't algemeen ongewenscht, toch niet principieel te veroordeelen. De predikant bezit dan wel de bevoegdheid, maar hij gebruikt ze niet, omdat voor dit deel der ambtelijke werkzaamheid door zijn medeambtsdragers voldoende wordt gezorgd. Hierbij wordt de opdracht niet verwaarloosd, maar er treedt een (tijdelijke) arbeidsverdeeling in.

Dat het niet noodzakelijk is, dat een predikant al zijn krachten aan zijn dienst wijdt, behoeft geen betoog. Indien hij slechts voor zijn God overtuigd is, en aan den kerkeraad kan verantwoorden, dat hij het hem opgedragen werk trouw en naar vermogen vervult. Al moet het ambtelijk werk dus ook voor den predikant met tijdelijken dienst, de hoogste

plaats in zijn leven innemen, dit sluit niet uit, dat hij den overblijvenden tijd aan andere dingen mag besteden.

Het is thans o.i. genoegzaam aangetoond, dat het niet principieel onmogelijk is, dat het instituut van hulpprediker, zoodanig wordt veranderd, dat de hulpprediker een dienaar des Woords met tijdelijke dienst wordt, zoodat hij het genoemde ambt ontvangt, met alle eere en alle bevoegdheden, die daaraan verbonden zijn. En gebeurt dit, dan vallen alle bezwaren, die we in het eerste deel van onze uiteenzetting tegen het huidige instituut hebben ingebracht.

Ons rest nu nog een voorslag te doen hoe het ambt van hulpprediker kerkrechtelijk zou kunnen worden gesanctioneerd, hoe het nieuwe instituut in onze vigeerende K. O. een plaats zou kunnen krijgen.

We willen hier kort zijn, en alleen een mogelijkheid aangeven.

In onze kwestie komen we o.i. slechts met drie artikelen onzer K. O. in aanraking, welke zouden moeten worden uitgebreid, n.l. art. 4, 11 en 17.

Om misbruik van het instituut van hulpprediker te voorkomen, zou er bij art. 4 dat over de wettige beroeping van dienaren des Woords handelt, aan de tweede alinea kunnen toegevoegd worden, dat de beroeping van een dienaar des Woords met tijdelijken dienst steeds met voorafgaand advies der classe heeft te geschieden.

Art. 11 handelt over ontslag uit den dienst. Hier zou ook het ontslag van hulpredikers geregeld kunnen worden. Aan het artikel [„aan de andere zijde zal de kerkeraad...... gehouden zijn...... hen niet uit den dienst te ontslaan, zonder kennis en approbatie van de Classe en van Deputaten der Particuliere Synode"] zou kunnen worden toegevoegd:

„Indien echter een dienaar des Woord (hulpprediker) slechts geroepen is, om voor een tijd te dienen, zal dit ontslag door den kerkeraad gegeven kunnen worden op grond van den beroepsbrief".

Waaraan dan nog zou kunnen worden verbonden de volgende bepaling :

„Een dienaar des Woords met tijdelijken dienst zal door den kerkeraad in zijn dienst kunnen worden geprolongeerd of in permanenten dienst kunnen worden overgezet met advies van de classis".

Dan zouden we het ook nog gewenscht vinden, dat ontslagen hulppredikers evenals losgemaakte predikanten naar de thans geldende kerkelijke usantie werden beschouwd als in een zekere niet actief ambtelijke relatie tot de kerk, die hem ontslagen heeft, te blijven staan, totdat een andere kerk hen tot den dienst roept. Dan wordt het tijdelijk karakter in zekeren zin aan het ambt van hulpprediker ontnomen. Hij behoudt bij zijn ontslag het radicaal van Dienaar des Woords, evenals dit bij losgemaakte en ook bij emeriti-predikanten het geval is, en behoudt dus het recht om de kerken te dienen. O. i. is dit de eenvoudigste oplossing van een kerkrechtelijke moeilijkheid. We gelooven niet, dat dit tot misstanden aanleiding zal geven, want het zal wel hoogst zelden voorkomen, dat zoo'n ontslagen hulpprediker niet spoedig een permanente roeping ontvangt. Bovendien : werd de ontslagen hulpprediker weer „candidaat tot den heiligen Dienst", dan zou voor hem een aparte regeling noodig zijn. En dit is o. i. niet gerechtvaardigd. Hij staat principieel op één lijn met andere losgemaakte predikanten en kan voor dezen, naar het oordeel der Synode een zekere niet actief ambtelijke relatie tot de kerk, waardoor hij ontslagen is, blijven bestaan, dan kan dit ook bij hulppredikers, wier mandaat afgeloopen is, geschieden. Men kleede daartoe den beroepsbrief zoo in, dat ze niet beroepen worden als tijdelijk predikant, maar als predikant met tijdelijken *dienst*.

We zouden het dus raadzaam vinden, indien aan art. 11 nog een dergelijke slotalinea werd toegevoegd :

„Losgemaakte predikanten zullen in een zekere niet actief ambtelijke relatie tot de kerk, die hen ontslagen heeft blijven staan, totdat een andere kerk hen tot den dienst roept."

Evenmin als er voor andere ontslagen predikanten een algemeene regeling, wat betreft een eventueel blijvende financieele band, vigeert, behoeft een dergelijke regeling te worden getroffen voor ontslagen hulppredikers. Ze zullen tot de zeldzaamheden blijven behooren, ook als het ambt van hulpprediker zelf meer algemeen wordt.

Aan art. 17, dat over „de gelijkheid aangaande de lasten des dienstens, mitsgaders ook in de andere dingen" handelt, zou kunnen worden toegevoegd:

„Aan predikanten met tijdelijken dienst (hulppredikers) kan evenwel een beperkte last des dienstes worden opgelegd, welke met de andere dingen bij de beroeping (met voorafgaand advies van de classe) dient te worden geregeld."

In het „met de andere dingen" is dan ook voor het financieele een bijzondere regeling voorzien. —

Met deze of dergelijke toevoegingen aan onzen K. O. zou o. i. kunnen worden volstaan, om het instituut van hulpprediker, zooals we het ons principieel en practisch aanvaardbaar denken, in onze kerkelijke praktijk op te nemen. Zeer ingrijpend zijn deze wijzigingen niet. Geen woord behoeft in de bestaande K. O. te worden veranderd, alleen op drie plaatsen iets toegevoegd.

Hiermee zijn we aan het eind van ons betoog gekomen. Het behoeft wel niet te worden vermeld, dat we er ons volkomen van bewust zijn, niet het laatste woord in deze kwestie gezegd te hebben. Vooral het laatste deel van ons betoog eischt ernstige toetsing. Onze wensch is dan ook, dat er een broederlijke discussie geopend wordt, die kon het zijn de zaak voor een kerkelijke beslissing tot rijpheid brengt.

KRONIEK.

Een satire van Papini. — Kerkelijke eenheid. — Calvijn's Institutie in 't Japansch.

Giovanni Papini, wiens „Storia di Christo" in Hollandsche vertaling reeds een derden druk beleefde, heeft zijn visie op de huidige toestanden weergegeven in zijn onlangs verschenen boek, dat den teekenenden naam *Gog* draagt.

De lectuur is niet aanlokkelijk. Het is hoofdstuk aan hoofdstuk één bange, wrange satire op menschen en verhoudingen van dezen tijd : een verdwaasde wereld.

Maar zijn typeeringen zijn hier en daar buitengewoon scherp getroffen.

Kostelijk is van den rijken Protzer *Gog,* die zelfs in staat is geheele landen met zijn milliarden te koopen, zijn meening over den hemel gepersifleerd.

> „Het oneindige overweldigt me niet — het walgt me en *kwetst* me. Om de vernedering mijner kleinheid te dragen, was de aarde mij groot genoeg. De uitdaging van den besterden hemel is buiten alle verhouding, schaamteloos. Wat hebben die millioenen zonnen...... met mij te maken ? Wat willen ze van mij ? Waartoe dienen zij mij !...... De hemel is een voortdurende en ondragelijke kwelling. Hij beïnvloedt mij en ik kan nooit den minsten invloed op hem uitoefenen. Hij heeft een eigen leven geheimzinnig en plechtig...... voor mij is de hemel slechts het gordijn, waarop ik iederen nacht, het vonnis mijner onherroepelijke nietswaardigheid lees"......

„Daarom geef ik er de voorkeur aan, hem niet aan te zien", zegt Gog.

Men kan in de ons omringende maatschappij duidelijk de waarheid van dien afkeer aanschouwen.

Tegen de kerk, die de oogen wèl opheft ; die naar Jesaja's vermaning Gods onveranderlijk verbond gedenkt, wanneer zij de sterren aanschouwt, die God alle bij name roept, stijgt de haat, ook in eigen omgeving.

De Dageraadsbeweging „Los van de kerk" maakt steeds schaamtelooze propaganda ; in Zaandam stond op de Zondagmorgen van den eersten Mei in kapitale roode letters het woord *Opiumkit* op de stoep van de Roomsche kerk gekalkt.

Wie ooit flauwe illusies heeft mogen koesteren, dat de roode vlag nog wel eens vredig naast de kruisbanier kon komen te waaien, wordt wel anders gewaar. In Leipzig waar op den 1en Mei duizend jongelui op plechtige wijze in den duitschen Socialistenkring werden „aangenomen" — „konfirmiert" — sprak *Theer :*

> „Ueber euch leuchtet nicht das Kreuzeszeichen und das Kirchenlicht, sondern die rote Fahne, das Symbol der Zukunft. Bei uns heiszt es nicht : Bete und arbeite ! sondern : Denke und arbeite ! Denkt, und ihr werdet den Weg finden in eine neue Welt......"

Maar op den rooden feestdag hebben ook in eigen vaderland de enthousiaste duizenden van jonge menschen geloopen ; onvermoeid omhoog heffend de vaandels en transparanten hunner op aardsch heil gerichte leuzen.

Ons christelijk Nederland begint in breede massa's het oog te sluiten voor den hemel, tot welken men niet meer bewonderend opziet, waarheen men niet meer diep afhankelijk bidt.

Geve God ons jongelingen en jongedochters, die met even sterk enthousiasme het vaandel van den Verheerlijkten Koning omhoog heffen ; zij kunnen van het *feu sacré* der roode jeugd iets leeren.

Overigens is de onderlinge eenheid ook daar zoo hecht niet als het op zoo'n zonnigen eersten Meidag schijnt.

Tegen het gemeenschappelijke front echter, waarmee zij oprukken wanneer het de bestrijding van de Kerk betreft,

moesten de godsdienstige groepen ook beter een eenheidsfront weten te vormen.

Gaat het daarnaar toe ?

De rede, door *Prof. Grosheide* op de Predikantenconferentie gehouden heeft tot eenige discussie aanleiding gegeven. In de *Bazuin* meende *Prof. Bouwman*, dat de vrees voor gering resultaat geen beletsel behoeft te zijn om althans een poging te doen in die richting.

> „Wanneer men op nauwere wijze met Chr. Geref. broeders in aanraking komt, en over een mogelijke hereeniging spreekt, dan wordt door hen, die welwillend gezind zijn, wel eens gezegd, dat het nu nog de tijd niet is. Maar, zoo vragen wij, is het spreken over de noodzakelijkheid der eenheid niet noodig nu de macht van ongeloof en revolutie al sterker tegen Gods Kerk samenspant. En voorts : is er wel ooit een ernstige poging om tot eenheid te komen aangewend."

De kerk van *Wormer*, naar daden verlangend, heeft een voorstel aanhangig gemaakt, dat de Synode van Middelburg Deputaten zal benoemen, om pogingen aan te wenden, een grootere kerkelijke eenheid der Gereformeerden practisch te verwezenlijken door zich in verbinding te stellen met andere kerkformaties, welke daartoe het meest in aanmerking komen en met deze hierover besprekingen te openen.

Wij hebben er zeer weinig verwachting van ; maar we geven toe, de poging is te wagen al zou ik niet gaarne de punten voor het programma dezer eerste ronde tafel conferentie opstellen. Moed geeft tien vooruit, placht de (oude) heer De Wilde te zeggen ; maar dat de in latere jaren sterk ontwikkelde groep der Chr. Gereformeerden, die niet het minst daarom zoo gegroeid is, omdat men uit den treure op het gevaar van de „veronderstelde wedergeboorte" gewezen, voorts andere dogmatische verschillen gezocht, op het „losser" leven der Gereformeerden aanmerking gemaakt heeft ; dat deze zich thans sterker dan ooit voelende broeders zonder

meer bewilligen zouden in een nauwer kerkelijk samenleven... geloove het, wie wil ; maar wie er op let, dat het A en B in eigen Gereformeerden kring volstrekt nog niet dood en begraven is, heeft er weinig fiducie op.

Prof. Bouwman zegt in zijn genoemd artikel : „Thans is er over 't algemeen over en weer geen vertrouwen in elkander. Al moge er op breeder gebied een vertrouwelijke houding zijn, zoodra men komt tot het gebied der kerk, wordt de klove, die scheidt, openbaar !"

Zeer juist.

Wanneer een onderlinge samenspreking dit vertrouwen kon oproepen, ik verwachtte eenig heil van de poging ; maar het vertrouwen moet er o. i. eerst althans eenigszins zijn, voor men samenspreken kàn.

Tusschen 1886 en 1892 hadden werkelijke of vermeende geschillen geen tijd genoeg tot kloven te worden ; en de daad van '92 ontnam aan plaatselijke geschillen hun voedingsbodem ; ze waren voorbestemd hun langzamen dood te sterven.

Doch tusschen 1892 en 1932 liggen niet minder dan 40 jaren !

En nu geven wij graag *Prof. Grosheide* toe, dat we niet altijd naar 1892 terug moeten ; we van een sinds opgroeiend geslacht niet kunnen vergen, dat het de historie zoo grondig kent, dat het naar waarheid zeggen kan : „Die scheuring was zondig !" maar deze veertig jaren lang ingewortelde en ingegroeide gedachte ; dit veertig jaren lang — ik zeg niet opzettelijk maar toch niet minder werkelijk door een gewijzigde verbondsbeschouwing, een gewijzigde doopsbeschouwing ; een meer onderwerpelijke wijze van prediking, een scherpe perspolemiek regelmatig gevoede wantrouwen bij hen, dat *wij* „de breuk op 't lichtst genezen", en dientengevolge bij ons dat *zij* op vele punten van de oude leer der vaderen het spoor bijster werden — kan met een stuk of wat deputaten te benoemen, en een vriendelijke conferentie o. i. niet worden weggenomen.

Daarom zou ik er vóór zijn, dat eerst de „sfeer" wat zuiverder werd; dat we begonnen om in den *polemios* geen *echthros* te zien; ook de polemiek niet zoo scherp en soms over zulke futiliteiten te voeren, dat ieder wel aan de „echthra" moet gaan denken, die de strijders niet van nabij kent.

Tot het scheppen van een vertrouwelijker sfeer, waar binnen later vruchtbare besprekingen over kerkelijke eenheid kunnen gevoerd worden, kan de kerkelijke pers in ieder geval zeer veel bijdragen.

Voorloopig achten wij de tijd wèl rijp om als geestverwante buren wat intiemer naast elkaar te gaan wonen; maar van kerkelijke samenleving zou ik voorloopig meer met het oog op grootere oneenigheid huiverig zijn, dan er naar verlangend.

We zijn — wiens schuld het dan ook is — van elkaar afgegroeid; God geve, dat we weer naar elkander toe *groeien;* maar deze groei behoeft tijd.

Misschien zal de hitte der vervolging in andere landen, waarvan de warmte ook allengs meer in eigen omgeving gevoeld wordt, de wasdom naar die eenheid bespoedigen. Laten we dit hopen!

Er zijn ook nog goede dingen in onze dagen. Het werk des geloofs maakt ondanks den tegenstand voortgang.

Tot blijdschap stemde een bericht in *der Evangelist.* In het Japansch Christelijk driemaandelijksch Tijdschrift deelt *W. C. Lamott* iets mede over den *invloed van Calvijn* in Japan.

„Was die Entwicklung des kirchlichen Lebens in Japan ganz neuerdings am stärksten bestimmt ist der Einflusz der Theologie Calvins, der noch durchaus im Steigen begriffen ist.

Mit der Ausbreitung des Calvinismus Hand in Hand ging *eine fast einmütige Ablehnung des vor einigen Jahren in den Vereinigten Staaten aufgekommenen religiösen Denkens das als seicht und unfruchtbar bezeichnet wird.*

> Es ist sonderlich Calvins Betonung der Herrschaft und Gerechtigkeit Gottes im Gegensatz zu der weithin verbreiteten einseitigen Hervorhebung Seiner Liebe, die die Japaner anzieht. Durch Calvin ist den Japanischen Christen nicht nur eine Lehre, sondern auch eine völlige Neugestaltung des Lebens in Gott zuteil geworden.

Merkwaardig en bemoedigend is de mededeeling dat het eenzijdige vooropstellen van de liefde Gods — zooals we dit zoo sterk zien drijven in vele evangeliseerende kringen, na lezing van *Calvijns* geschriften als oppervlakkig en onvruchtbaar afgewezen wordt.

Nog duidelijker zal dit worden wanneer prof. *Nakayama* klaar zal gekomen zijn met de vertaling van *Calvijns Institutie* in 't Japansch.

Voor de eenheid in kerkelijk samenleven zal deze verdiepte kennis van de Schrift niet bevorderlijk zijn. „Kerk" heeft voor *Calvijn* een anderen inhoud dan voor velen onzer dagen. In 't eigen bericht lezen wij er reeds van :

> „Dies hat die Kirche zu einer Zurückhaltung gegenüber solchen Kirchengemeinden geführt, die sich nicht in gleicher Weise dem Calvinismus zugänglich gezeigt haben."

Ja, dat is de consequentie. Diepe menschen leven gewoonlijk niet breed.

Maar ik denk daarom niet dat in Japan plaats zou zijn voor een Christelijk Gereformeerde Kerk naast een Gereformeerde.

Z. v. D.

RECENSIEN.

Het Woord en de Wereld. Door *Prof. E. Brunner*. Geautoriseerde vertaling uit het Engelsch door A. L. Boeser.
N.V. Boekhandel W. ten Have. Amsterdam.

Prof. E. Brunnner hield de in dit boek gepubliceerde lezingen in Maart 1931 in Engeland. Hij zegt: „Hun hoofddoel is, de oude Bijbel-waarheid weer verstaanbaar te maken voor denkende menschen van onzen tijd", *Voorwoord*, blz. VII. „Het tweede, ondergeschikte doel van dit boek is het wegnemen van misvattingen, welke de dialektische theologie ontmoet", blz. VIII. Deze lezingen strekken dus ook om een beter begrip dezer theologie mogelijk te maken. Het zijn een vijftal: Het Woord van God en de rede; het Woord van Christus en de historie; het Woord des Geestes en de psychologie; het Woord des Bijbels en de wetenschap; het Woord der Kerk en de maatschappij. Op duidelijke wijze wordt in de eerste aangetoond, dat Gods Woord niet iets is, dat *uit* den mensch, zijne rede, zijn gemoed, opkomt, maar dat *tot* den mensch komt van God; vgl. ook blz. 34 v. En op heldere manier rekent hij af met voorstellingen van het Christendom als van A. v. Harnack e.a., blz. 25 vv. Kloek klinkt het, blz. 84: „Christelijk geloof is òf Bijbelsch geloof òf het is niets". Maar wat er van den Bijbel als het Woord van God overblijft, kunnen we leeren uit de lezing: „Het Woord des Bijbels en de wetenschap". Daarin wordt van een „orthodox misverstand der Kerken" gesproken, waarvan het resultaat was: „de leer van de onfeilbaarheid van het Bijbelwoord, de leer der z.g. woordelijke inspiratie. Door haar werd alles in den Bijbel gekanoniseerd: de historische verhalen, de kosmologische, zoölogische, anthropologische wereldbeschouwing van de oude Semitische beschaving en van de Oudheid in het

algemeen. Natuurlijk sloot dit in een onvermijdelijk konflikt met de wetenschap, nadat de Kerk, misleid door dit orthodox misverstand, eeuwen lang den wetenschappelijken vooruitgang in den weg had gestaan", blz. 82. De Schrift zou „menschelijk getuigenis" zijn „van goddelijke waarheid", blz. 78, vgl. blz. 85 ; hoewel het Matth. 1 : 22 ; Rom. 1 : 2 ; Matth. 10 : 20 ; Joh. 14 : 26 ; 15 : 26 e.a. anders gezegd wordt. En dit wordt uitgegeven als de gedachte van Luther en Calvijn, blz. 78, ofschoon van Calvijn in het geheel geen bewijsplaats wordt bijgebracht, en van Luther een zeggen, waarbij gelet zou moeten worden op het verband, maar waarvan de plaats niet opgegeven wordt. En wat Calvijn aangaat, we behoeven maar te lezen wat hij op Rom. 15 : 4 schrijft, om te zien, dat hij in dezen geheel anders denkt dan Prof. E. Brunner. Hij schrijft daar o. m.: Tametsi autem de veteri Testamento loquitur, id ipsum tamen de scriptis etiam Apostolicis sentiendum est. Nam si Christi Spiritus ubique est sui similis, non est dubium quin suam doctrinam nuni per Apostolos, ut olim per Prophetas, in suorum aedificationem attemperaverit." En op II Tim. 3 : 16 schrijft Calvijn o. m.: „Hoc principium est dubium quin suam doctrinam nunc per Apostolos, ut olim scimus Deum nobis loquutum esse, certoque persuasi sumus, non ex suo sensu loquutos esse Prophetas, sed ut erant Spiritus sancti organa, tantum protulisse quae caelitus mandata fuerant. Quisquis ergo vult in Scripturis proficere, hoc secum in primis constituat, Legem et Prophetias non esse doctrinam hominum arbitrio proditam, sed a Spiritu sancto dictatam." Vgl. ook *Instit.* I, 7, 4 ; 9, 3. Prof. E. Brunner wijkt in zijne Schriftbeschouwing dus geheel af van het geloof en de leer der Reformatoren. En wanneer hij geruststellend verzekert : „Laat de natuurwetenschap voortgaan met analyseeren en kritiseeren van de menschelijke materie, waarin die heilige inskriptie is ingebeiteld, de inskriptie zelf zal door zulk een werkwijze in het minst niet veranderd worden", blz. 87. „Zij (n.l. „de wetenschappelijke kritiek") kan het materiaal nasporen ; zij kan en zij behoort de inskriptie leesbaar te

maken ; zij kan er echter nooit iets aan toevoegen of er iets van afdoen", blz. 88, dan kan men reeds historisch zien, dat dergelijke verzekering slechts een ijdel woord is. De principia, waarvan „de wetenschappelijke kritiek" uitgaat, houden de loochening van die „inskriptie" als Woord Gods in eigenlijken zin in, en laten dus, consequent doorwerkend, geene „inskriptie" staan, of slechts eene, die alle Goddelijke beteekenis mist. Een willekeurig halt! roepen halverwege baat niets. Wanneer Prof. E. Brunner ook schrijft : „Slechts met behulp van de kontradiktie tusschen twee begrippen : God-mensch ; genade-verantwoordelijkheid ; heiligheid-liefde, kunnen wij de kontradiktoire waarheid vatten, dat de eeuwige God in den tijd treedt, of dat de zondige mensch rechtvaardig wordt verklaard", *Voorwoord*, blz. IX, dan mag gevraagd worden, of bij deze tweetallen wel van contradictie en contradictoir gesproken kan worden.

Dit boek kan dienen, de „dialektische theologie" te leeren kennen, maar versterkt ook de vrees, dat zij door haar eigen beginselen zich genoodzaakt zal zien, allengs meer los te laten datgene, wat zij nu positief van de Christelijke geloofswaarheid nog staande houdt.

S. GREIJDANUS.

E. Stanley Jones, **The Christ of the Mount, A working philosophy of life.**
Amsterdam, Kirberger en Kesper, 1931.

Wanneer men zelf over een onderwerp geschreven heeft, is men onwillekeurig geneigd, wat een ander over hetzelfde onderwerp schrijft, aan eigen meening te toetsen. Ik geloof ook niet dat daar bezwaar tegen is. Het kan zelfs misschien niet anders, als men maar weet, dat men het doet.

In mijn kommentaar op het Evangelie van Mattheus heb ik gepoogd den weg te vinden naar een waardeering van de Bergrede, die haar eenerzijds ziet in het licht van heel de Schrift, bepaald dan van de prediking van Jezus en die aan

de andere zijde haar geldigheid handhaaft. Dat laatste is ook de bedoeling van Stanley Jones. En in dit opzicht sta ik absoluut aan zijn zijde. Het verblijdt mij, dat hij niets moet hebben van de methode, die we met name tijdens den oorlog in Duitschland zoo dikwijls in practijk hebben zien brengen en die er practisch op neer komt, dat men zich in het eigen leven aan de klem van de Bergrede onttrekt.

Maar als Stanley Jones nu zijn opvatting samenvat in de formule : a working philosophy of life, dan heb ik daartegen ernstig bezwaar. Zoo gezien is het vervullen van de Bergrede een onmogelijkheid en is de eenige uitweg, dat men transigeeren gaat.

Of Stanley Jones, dat dan ook doet ? Eigenlijk niet, maar dat hangt samen met de bijzondere wijze waarop hij zijn boek heeft ingericht. Hij geeft een indeeling, waarover te praten valt. Hij plaatst vooral de geboden van de Bergrede in het Indische leven. Maar als hij aan een der hoogste eischen toekomt b.v. Matth. 5 . 48, dan spreekt hij over het doel van het menschelijk leven, over het ideaal meer dan over den eisch, dien we verplicht zijn op te volgen.

De beteekenis van het boek ligt in wat ik zooeven in de tweede plaats noemde. D.w.z. er staat niet voor niemendal op den omslag : By the Author of the Christ of the Indian Road. Telkens zijn we in Indië. De Bergrede wordt uit het Indische leven toegelicht. Maar ook wordt met de Bergrede de meerderheid van het Christendom boven Hindoeisme, Boeddhisme en Mohammedanisme in het licht gesteld. En dat is voor mij de beteekenis van dit boek.

Het heeft weinig zin over de onderdeelen te gaan spreken. Trouwens dat zou ook niet gemakkelijk zijn, omdat, als bekend, Stanley Jones schrijft op een zeer aphoristische wijze. Ons hoofdbezwaar geldt de totaalopvatting. De schrijver zelf moge de legalistische opvatting afwijzen (bl. 29), de zijne is toch zeker moralistisch. En dat hangt samen met de wijze, waarop Stanley Jones de Schrift en den mensch

ziet. We kunnen hem daarin niet volgen. Maar een frisch boek over de Bergrede gaf Stanley Jones ons ongetwijfeld.

F. W. GROSHEIDE.

Canon Charles E Raven, **Jesus and the Gospel of Love,** being the Alexander Robertson lectures delivered in 1931 in the University of Glasgow. Voor Hodder and Stoughton.
Kirberger en Kesper te Amsterdam.

Dit is een boek, dat aan den beoordeelaar zeer hooge eischen stelt. Immers het bestaat uit drie deelen, waarvan het eerste getiteld *of religous experience* ons brengt op het gebied van de wijsbegeerte van den godsdienst, het tweede *of the personality of Jesus* op dat van het Nieuwe Testament, het derde *of the experience of Christians* op dat van de dogmatiek. Daar komt bij, dat het boek zeer zeker duidelijk geschreven is in dien zin, dat elke zin zeer wel te verstaan is, maar dat het ondanks de Synopsis, welke de schrijver aan elke lezing laat voorafgaan, moeilijk is om het geheel voor den geest te houden. Ik verklaar daarom ook van te voren, dat mijn bespreking slechts tot op zekere hoogte een beoordeeling is.

Ik heb veel waardeering voor de kennis van den schrijver. Hij is op de gebieden, die hij betreedt, zeer zeker thuis en hij heeft ook — een bij Engelschen niet altijd voorkomende deugd, — van de buitenlandsche litteratuur zeer behoorlijk kennis genomen. Er is in de onderdeelen veel, dat aantrekt. De schrijver verstaat de kunst om richtingen uitnemend te karakteriseeren en om de zwakke plekken er van aan te wijzen. Verscheidene voorbeelden zouden daarvan zijn bij te brengen. Maar in de hoofdzaak zullen we zeker niet met Canon Raven kunnen meegaan. Van de traditioneele kerkelijke orthodoxie moet hij weinig hebben, al ziet hij haar beteekenis. Het is bij hem alles *ervaring*. Dat blijkt uit den opzet van zijn boek en het komt ook in het tweede deel duidelijk naar

voren. Het moeilijkst is het iets over het laatste deel te schrijven. Op blz. 434 wijst de schrijver uitdrukkelijk op de antithese tusschen deistische contemplatie en pantheistisch empirisme. Hij wil — alhoewel allerminst Barthiaan, zie bl. 59 — de paradox aanvaarden. Maar als ik wel zie en er op let, hoe hij op bl. 417 met instemming een aantal versregels van Robert Browning aanhaalt, dan geloof ik wel, dat hij zeer dicht bij het pantheisme staat.

Canon Raven gaf ons zeker een belangrijk boek. Een boek, dat van denkkracht getuigt en dat zeer beslist een eigen stempel draagt. Maar met de hoofdgedachte van dit werk zullen we ons zeker niet kunnen vereenigen.

F. W. GROSHEIDE.

Calvijns Institutie. Tweede Deel. Vertaald door *Dr. Sizoo.* Deel II.
Delft. W. D. Meinema.

Van dit werk, waarvan we het eerste deel reeds aankondigden, is thans het tweede deel verschenen, in een even nauwkeurige, in menig opzicht klassieke vertaling. We hopen, dat alle predikanten en zeer vele gemeenteleden dit voortreffelijke werk zullen aanschaffen of zich ten geschenke laten aanbieden.

T. HOEKSTRA.

Predikant en Dokter. Tweemaandelijksch Tijdschrift onder redactie van *Prof. Dr. W. J. Aalders, Ds A. G. Barkey Wolf, Prof. Dr. L. Bouman, Dr A. Hutter* en *Dr J. van der Spek.*
Zutphen. G. J. A. Ruys Uitg. Mij.

Tot dit tijdschrift ,dat thans zijn tweeden jaargang ingaat, behooren nu als vaste medewerkers de heeren A. Hymans en B. Chr. Ledeboer, Dr O Norel en Dr J. H. Bavinck.

De eerste aflevering geeft een artikel van Dr J. H. Bavinck over het „ik" in ons zieleleven, waarin hij er op wijst, dat er soms een onderscheid en een tegenstelling bestaat tusschen de psychische acten en het „ik". Ook in het Oosten komt dit voor.

Dr J. C. Roose schrijft een artikel over Norm en Geval, waarin hij ziet het verschil van beschouwing tusschen predikant en dokter. Ik meen, dat dit onderscheid niet geheel juist is. Ten minste ik ken veel predikanten onzer kerken, die niet zoo deductief redeneeren als de predikanten die Dr Roose op het oog heeft. Mij komt dit onderscheid te geforceerd voor.

Dr. A. Hutter biedt een lezing over De genezing en het wonder. Hij wil natuurlijk van wonderdokters niets weten, maar geeft naar mijn oordeel niet scherp genoeg antwoord op de vraag : doet God nog heden ten dage wonderen. Ik zou daarop volmondig ja antwoorden. God doet wonderen in de psychische wereld. Elke wedergeboorte is een wonder. God doet eveneens wonderen op physisch gebied, ook ter genezing van ziekten. Ik heb zelf om een voorbeeld te noemen eens van een geloovig medicus gehoord, dat, toen hij met zijn kunde aan het eind was, hij innerlijk gedreven werd om met den doodelijk zieke te bidden. Het was een krachtig gebed. Hij kon in zijn bidden argumenteeren met de bevordering van het Koninkrijk Gods en de eer des Heeren, en hij geloofde, dat de Geest Gods in hem bad. Dit gebed werd verhoord. Hij beschouwde dit als een wonder, een bovennatuurlijk ingrijpen Gods. Van deze wonderen in den eigenlijken zin moeten onderscheiden worden, de „wonderen" die tot stand komen door een niet gestudeerd man, die door helderziendheid de gave der diagnose heeft. Daarom vind ik dat dit artikel van Dr Hutter door eenige vaagheid niet geheel bevredigt.

T. HOEKSTRA.

E. Fischle. **Zestien maanden in gevangenschap bij Chineesche Communisten.** Uit het Duitsch vertaald door H. J. van der Munnik.
Kampen. J. H. Kok. 1932.

Op eenvoudige en ontroerende wijze wordt in dit boek verhaald wat Duitsche zendelingen van de Communisten in China hebben te verduren gehad. Telkens hadden ze den dood voor oogen — maar God heeft hen gered. Geschikte Zendingslectuur.

T. HOEKSTRA.

Die Wagtoring. Tijdschrif vir bevordering van die Kalvinisme. Derde jaargang, Febr. 1932. Hoofdredakteur Prof. Dr. C. J. H. de Wet, Potchefstroom.
Potchefstroom. Drukkerij „Die Weste". Postbus 123.

In dit tijdschrift laten onderscheidene mannen op verschillend gebied artikelen verschijnen, die bedoelen den opbouw en den voortbouw eener wetenschap naar Gereformeerde beginselen.

In de Februariaflevering treft men o.a. aan een artikel over De nieuwe Wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit van de hand van Prof. Dr. H. G. Stoker. Met die nieuwe wijsbegeerte is bedoeld het wijsgeerig standpunt van Prof. Vollenhoven en Prof. Dooyeweerd. Prof. Stoker bespreekt dit zeer waardeerend en meent, dat deze nieuwe wijsbegeerte heidensche elementen zal uitzuiveren die nog bij Kuyper en Bavinck te vinden zijn. Hij zegt :

„Die begrippe, nl., waarmee teoloë werk, word dikwels geput uit die filosofie of gekonstrueer volgens wysgerige aanwysing. Die vorming van sulke begrippe geskied dikwels as 't ware automaties. Sulke begrippe is gemeengoed van 'n bepaalde kultuur in 'n eeu. Elke mens amper gebruik hulle soos

alger hulle vaag — of duidelik — bewus gebruik. Vanself gaan hulle so in die teologie oor. Neem bv. die opvatting van materie, ruimte, tyd, ens. of van substansie, en attribuut, of van lewe, gees, siel, liggaam, ens., ens. in een of ander eeu, en bestudeer in hoeverre de teoloë van so'n eeu die begrippe in die gebruiklike betekenis handhaaf, dan sal u verbaas wees om te sien hoeveel heidense elemente selfs in die Kalvinistiese teologie ongemerk insluip. Dis verstaanbaar. Die heidense elemente in sulke begrippe soos lewe, bewussyn, gees, ens. is vermasker teenwoordig en lyk dikwels op die eerste blik pragtig versoenbaar, met wat die Skrif hieromtrent sê. Hulle word sonder argwaan aanvaar, omdat daar geen beter of ander begrippe is nie, wat van die heidense elemente bevry is nie. As Kuyper en Bavinck oor siel en gees skrywe, dan skrywe hulle seker in ooreenstemming met die Skrif, sover as hulle kan sien; maar in die detaille-bepaling van hierdie begrippe sluit hulle hul aan by die algemeen-heersende detaillebepaling, wat hulle van af hulle skool-dae tot hul doodtoe verneem het. As ons dan in aanmerking neem, dat bv. Plato en Aristoteles tot vandaag-toe nog van invloed is in die vorming van ons begrippe, en dat die Teologie (veral, in die middel-eeue) vir eeue by Plato en Aristoteles skool-gegaan het vir sulke algemene ,kosmiese' begrippe, dan hoef ons ons niks te verwonder as ons sou ontdek dat selfs Kuyper en Bavinck in baie opsigte meer platonies en aristoteliaans as skriftuurlik dink. Sulke dinge gebeur ongemerk. As hulle dit bemerk het, sou hulle direk hulle begrippe gewysig het. Die moeillikheid sit hierin, dat die Teologie deur sy kontak met die algemene kosmologie, begrippe uit die wysbegeerte *moet* leen, en dat die onskriftuurlikheid van sulke begrippe nie dadelik sigbaar is nie, en dat dit soms eeue vat om te ontdek dat daar heidense elemente in sulke begrippe skuil, — en ook eeue vat om die diepere aard van die sake, waarop die begrippe betrekking het, suiwerder te analiseer en te ontdek. As u sou nagaan hoe in die eeue begrippe soos materie, lewe, siel, gees, persoonlikheid, ruimte, tyd, geskiedenis,

energie, wil, vryheid, volk, oorerwing, ens., ens. verander het in ooreenkoms met bepaalde ontdekkinge aangaande sulke sake, dan sal u sien dat die mensheid nie altijd onder hierdie begrippe dieselfde verstaan het nie. Ook die teoloog is afhanklik van die begripswysiginge in sy eeu, en is nie altyd in staat om direk in te sien of hierdie wysiging aanvaarbaar is of nie. Wie wysig die begrippe ? Nie soseer die Skriftuurlike wysgere en wetenskaplikes, as die oorweldigende meerderheid van on-skriftuurlike wysgere en wetenskaplikes.

Die teologie kan self nie wysbegeerte wees nie, en ook nie detaille wetenskaplike ondersoekinge begin nie, — en moet tog leen en gebruik maak van resultate van wysgerige en speciaal-wetenskaplike nadenke en ondersoek. Tot dusver is die teologie net aangewys om te leen by 'n oorwegend nie-kristelike wysbegeerte en nie-kristelike wetenskap. Dis die valse posiesie, waarin die teologie verkeer, wat so groteliks bydra tot vervalsing en modernisering van die teologie. Die enigste weg om hierdie valse posiesie te oorwen, is om doelbewus *'n kalvinistiese wysbegeerte en wetenskap* op te bou, waarvan die kalvinistiese teologie vryelik sou kan gebruik maak so ver as nodig, sonder om die gevaar te loop om ongemerk van die Skrif af te raak. Vollenhoven en Dooyeweerd wil nou doelbewus onderneem 'n eg-Kalvinistiese wysbegeerte op te bou."

We zullen afwachten in hoeverre het de heeren Vollenhoven en Dooyeweerd gelukt een philosophie te geven die „van heidensche smetten vrij is."

T. HOEKSTRA.

Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. herausgegeben von *G. Kittel.* Lief. 1. Verlag von W. Kohlhammer. Stuttgart. 1932.

Een nieuw theologisch woordenboek op het Nieuwe Testament, dat deels als voortzetting van het bekende werk van H. Cremer en J. Kögel bedoeld wordt, deels daarvan echter

zeer verschilt, waarom het ook als een nieuw werk verschijnt, en niet als een 12e editie van H. Cremers *Bibl. Theol. Wörterb.* Allereerst onderscheidt het zich daarvan reeds hierin, dat dit niet een werk wordt van slechts één of twee geleerden, maar van meer dan dertig, en dat niet alleen Nieuwtestamentici, die onder leiding van G. Kittel niet slechts hunne verschillende bijdragen leveren, maar bij het schrijven der artikelen ook zooveel dit vereischt wordt en mogelijk is, onderling samenwerken. Ten tweede zullen veel meer woorden behandeld worden. Ook is de opzet der behandelingswijze van de artikelen overzichtelijker door indeeling, verschil van lettertype, nummering, en anderszins. Het formaat is grooter, hoewel daarom nog niet elke pagina meer inhoud biedt dan éène van het werk van Cremer-Kögel, en het aantal pagina's zal ruim anderhalf maal zoo groot zijn, en tegen de 2000 loopen. Het werk wordt in ongeveer dertig afleveringen, elk van 4 vel, uitgegeven, die om de acht weken in het licht zullen komen. Het zal dus, althans naar op dit oogenblik het voornemen is, in den loop van vijf jaren gereed komen, en op gemakkelijke wijze aangeschaft kunnen worden. Het belooft van groote waarde voor de Nieuwtestamentische wetenschap te worden.

In deze eerste aflevering gaat een *Vorwort* van G. Kittel voorop, volgt dan de lijst van medewerkers, en een *vorläufiges Abkürzungsverzeichnis,* en komen daarna eenige kortere en enkele langere artikelen, waarvan dat over ἀγαπάω en afleidingen zich over 35 pagina's uitstrekt.

Wat hier geboden wordt, is alles eerste klas studiearbeid. Het doorzien van de afkortingslijst kan doen opmerken, dat de auteurs ten aanzien van de literatuur, afgezien van woordenboeken en algemeene werken e.d.g., wat eenzijdig Duitsch georiënteerd schijnen. Bij de literatuuropgaaf bij de verschillende artikelen is het wat beter, maar toch worden bij Ἄγαρ, S. 55, naast J. B. Lightfoot, wel Zahn, Lietzmann, O. Michel genoemd, doch niet E. de Witt Burton. In I Joh. 3 : 12 zou de tegenstelling Abel-Kaïn zijn „vertieft zu einem absoluten metaphysischen Dualismus", S. 7. Op blz. 9 lezen we :

„Nach der Parusie wird der Satan für die Dauer des 1000 jahrigen Reiches im ἀ(βυσσος) eingeschlossen (— Apk — 20, 1. 3)". De Schriftopvatting blijkt dus ook hier niet zonder beteekenis. Wordt S. 58 gezegd: „und warum gerade καταγγέλλω im N. T. den stärksten Akzent bekommt, ist undurchsichtig", dan schijnt niet opgemerkt te zijn, dat het gebruik van dit woord in het N. Test. op tweeërlei moment wijst, n.l. met klem of autoriteit iets verkondigen, en: overal, wijd en zijd. S. 59 lezen we: „So ist auch in (1 J) 1, 5 ἀγγελία = εὐαγγέλιον; nur dass Johannesevangelium und — briefe anscheinend εὐαγγελ — umgehen. Der Grund ist nicht deutlich erkennbar". Maar het verband van I Joh. 1 : 5 kan doen zien, dat een meer neutraal woord gekozen is, omdat het daar ook, en allereerst, tot waarschuwing bedoeld is. En I Joh. 3 : 11b kan ook doen verstaan, waarom in I Joh. 3 : 11a ἀγγελία en niet εὐαγγ (of ἐπαγγ var. lect.) gebruikt is. Al ontbreken dus ook bij dit werk niet zekere corrigenda en desiderata, het is een werk van uitnemende kennis en qualiteit, welks verdere verschijning ik met groote belangstelling tegemoet zie.

S. GREIJDANUS.

De brief aan de Romeinen. Door *Dr. J. A. C. van Leeuwen* en *Dr. D. Jacobs.*
J. H. Kok. N.V. Kampen. 1932.

Prof. Dr. J. A. C. van Leeuwen werd weggenomen door den dood, voordat hij dit werk heeft kunnen voltooien. Maar gelukkig had hij toch reeds, toen God hem opriep, het grootste gedeelte persklaar, en kon het overige uit zijn collegedictaten aangevuld en bewerkt worden door Dr. D. Jacobs, op eene wijze, dat we in dit geheele werk toch zakelijk den arbeid van Dr. J. A. C. van Leeuwen hebben. We mogen ons over de verschijning er van verheugen om den wille van den Auteur, die zoozeer verlangde, dezen brief te bewerken, en we mogen ons verblijden met het oog op onszelven. Want dit

werk is een uitnemend deel van *Korte Verklaring der Heilige Schrift met nieuwe Vertaling*. De verklaring legt overal getuigenis af van de ernstige studie, die er aan ten grondslag ligt. Bij verschillende moeilijkheden geeft Dr. J. A. C. van Leeuwen rekenschap van zijne opvatting, voorzoover de aard dezer uitgaaf dat gedoogde, vgl. blz. 120 v. de aanwijzing, dat het *ik* van Rom. 7 : 7 en 14 vv. op den apostel zelven doelt, en blz. 132 vv. het betoog, dat hij in Rom. 7 : 14 vv. over zich als wedergeborene spreekt, en blz. XXIX vv., door Dr. D. Jacobs bewerkt, over de eenheid en integriteit van dezen brief. Hij beroept zich vele malen op Calvijn, hoewel hij ook wel soms laat uitkomen, zich door diens uitlegging niet geheel bevredigd te gevoelen, b.v. blz. 11. De vertaling is, hoewel zich aansluitend aan de St. Vert., nieuw. Ik deel niet in alles de opvatting van den Auteur, b.v. niet zijne meening, dat de gemeente te Rome grootendeels uit Christenen van Joodsche afkomst bestond, blz. XXIII vv., 114 e.a., maar dat behoeft hier niet verder uitgewerkt te worden. Een duidelijk portret van Prof. Dr. J. A. C. van Leeuwen, en een teeder gesteld *In memoriam Auctoris* door Prof. Dr. A. Noordtzij gaan in dit boek voorop.

S. GREIJDANUS.

Bij de Bron. Afl. 2. De Bijbelsche geschiedenis, gegeven in voorbereiding en vertelling ...... voor Zondagsschool en Kinderkerk, onder redactie van Ds. P. ten Kate.

Uitgave van Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij te Neerbosch.

Over het karakter dezer uitgaaf werd bij de bespreking van afl. 1 reeds gehandeld. In deze tweede aflevering gaan de lessen over gelijkenissen uit Luc. 10, 15, 16, 18, over Hemelvaart en Pinksteren, Zending, Schepping, Zondeval, Verbreiding der zonde, Zondvloed, Torenbouw, Verbond met Abraham. Misschien ware het beter, dat bij de vertellingen de

fantasie iets soberder zich uitsluitend aan de gegevens der Heilige Schrift hield. Als, blz. 113 gezegd wordt: „*Scheppen* = iets (stoffelijks) maken zonder eenig (stoffelijk) materiaal", komt niet uit, dat ook de onstoffelijke wereld, geesten, menschenzielen, geschapen zijn. En heet het daar ook: „*Het beeld Gods* in den mensch omvat zijn goddelijke afkomst en zijn aanleg, zijn taak en zijn bestemming", dan zijn toch het eigenlijke wezen en de volheid van dat beeld niet genoemd. Zoo zijn er meer opmerkingen te maken. Maar dat neemt niet weg, dat dit werk goeden dienst kan bewijzen bij de voorbereiding tot het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis op Zondagsscholen.

S. GREIJDANUS.

Het Evangelie naar de beschrijving van Lukas aan de Gemeente toegelicht door *Ds. J. van Andel.* Tweede druk.
J. H. Kok N.V. Kampen. 1932.

De vruchtbare pen van Ds. J. van Andel rust reeds sedert meer dan twintig jaren. Maar wat zij tijdens zijn leven schreef, heeft zijne waarde niet verloren. Dat geldt wel inzonderheid van de uitleggingen van verschillende Bijbelboeken, door Ds. J. van Andel gegeven. Fijne geest, als hij was, wist hij de Heilige Schrift in haren rijken zin (naar zijne eigene terminologie) aan de Gemeente toe te lichten. Ofschoon schrijvend in eenen vloeienden, eenvoudigen trant, blijkt hij de verschillende vragen en moeilijkheden te kennen en doorgedacht te hebben, en geeft hij daarvan zijne oplossing. Het is goed, dat deze Schriftverklaringen, nu zij moeilijk meer te verkrijgen zijn, opnieuw uitgegeven en aan de Gemeente ter lezing aangeboden worden. Zij zal, een ruim gebruik van deze gelegenheid makende, er veel nut van hebben ter verheldering van haar inzicht in de Heilige Schrift, en tot opbouw in haar geloof.

Thans verscheen zijne toelichting van het Evangelie naar

Lucas in tweeden druk, vermeerderd met eene korte levensbeschrijving van den Auteur, door Ds. C. Lindeboom van Amsterdam. Het is een werk, dat zich gemakkelijk laat lezen, uitnemende verklaring of toelichting geeft, al mogen ook niet alle zijne beschouwingen en uitleggingen onze instemming vinden, en dat naast andere populaire verklaringen van dit, of andere Bijbelboeken zijne plaats met eere inneemt.

S. GREIJDANUS.

Tot den vollen dag. Tweede jaargang, nos. 4, 5, 6, 7, 8. Derde jaargang, no. 1. *Ds. H. W. M. Hupkes* te Zwaagwesteinde en *P. G. Valentijn* te Kampen.

Deze nummers bevatten meditaties, ten deele op polemischen toon gesteld, en correspondenties. Bij alle bezwaar, dat we kunnen hebben, b.v. wanneer we lezen, no. 6, blz. 10: „Zonder Hem kunnen wij niets doen. Dat is duidelijk. Maar zonder ons kan Hij (met ons) evenmin iets doen. Dat is even duidelijk", valt dit goede niet te loochenen, dat hier met nadruk steeds weer de waarheid ingescherpt wordt, dat wie den naam van Christus noemt, zal aflaten van ongerechtigheid.

S. GREIJDANUS.

In de leerschool van Calvijn. Door *Jean de Saussure*. Uit het Fransch door A. L. Boeser. Met een inleiding van Dr. J. A. Nederbragt.

Uitgave van de N.V. Boekhandel W. ten Have. Amsterdam.

De Schrijver, handelende over: God; De mensch; Jezus Christus; De Christen, doet dat veelszins in woorden, aan Calvijn ontleend, doch niet in den trant van eene dorre aaneenrijging van aanhalingen. Hij heeft een eigen boek geschreven, dat zich aangenaam lezen laat, en waarin hij tevens acht

geeft op, en positie kiest tegenover, allerlei latere en tegenwoordige dwalende voorstellingen, die hij dan in hare onjuistheid aanwijst mede door hetgeen reeds Calvijn schreef. Dit boek bevat daarom veel uitnemends. Maar zooals ook Dr. J. A. Nederbragt in zijne *Inleiding*, blz. X, uitspreekt, kan hier niet onvoorwaardelijk geprezen worden. Soms wijkt de Schrijver van Calvijn af, in de meening, zich nauwer aan de Heilige Schrift te houden. En dat is vooral te betreuren wat Schriftbeschouwing, opvatting van het Paradijsverhaal, eenheid van het menschelijk geslacht betreft. blz. 55, 59 vv., 68, 163. Van zijn bedoelen en werkwijze zegt de Schrijver zelf : „Wij hebben Calvijn hier niet genomen als onderwerp voor een zuiver historische verhandeling, waarbij men zoo onpersoonlijk mogelijk moet blijven. Wij hebben veeleer bij hem, met behoud van onze volle vrijheid, versterking van ons eigen geloof gezocht en een handwijzing, die wij kunnen overbrengen aan de menschen van onzen tijd, die zekerheid zoeken", *Voorwoord*, blz. XIV.

S. GREIJDANUS.

Calvijn als Mensch en Hervormer. Door *Em. Doumergue*. Uit het Fransch vertaald door Helena C. Pos.

N.V. Boekhandel W. ten Have. Amsterdam.

Kort na de Nederlandsche vertaling van de ontroerend-mooie levensschets van Calvijn door Dr. E. Stickelberger, deze vertaling van de tweede uitgaaf van *Le Caractère de Calvin* door Prof. E. Doumergue. Maar dat is geene overbodigheid. Beide werken vullen elkander aan. Dr. E. Stickelberger geeft eene schets van Calvijns levensloop en arbeid, Prof. E. Doumergue teekent Calvijn naar persoonlijkheid en denkbeelden. Wat heeft Calvijn geleden en gearbeid, blz. 23 vv., hoe heerlijk is hij gestorven, blz. 161 v., hoe zuiver naar de Heilige Schrift heeft hij op onderscheiden gebied de lijnen getrokken, zonder de gestelde grenzen te overschrijden, blz. 78 vv. Op

bewonderenswaardige wijze geeft Prof. E. Doumergue in dit zijn werkje eene beknopte doch duidelijke beschrijving van Calvijn en zijn reformatorische leeringen, die door velen gelezen worde.

S. GREIJDANUS.

De Kerk en haar Vredetaak. Door *Prof. Dr. G. J. Heering.*
Schermer's Drukkerij en Uitgeverij. Bolsward.

Dit is eene rede, gehouden op het tweede internationaal Congres van anti-militaristische Voorgangers en Geestelijken, te Zürich, in Sept. 1931. Zij wordt ingeleid door een *Voorwoord* van Prof. Dr. C. G. van Riel en Dr. J. J. Buskes Jr. Aan het eind volgt nog een *Naschrift* van Prof. Dr. G. J. Heering, en ook de *Resolutie*, op dat Congres aangenomen. In die Resolutie wordt „aan alle besturen, geestelijken en leden der Christelijke Kerken" gevraagd „te bedenken, dat, wanneer zij niet onmiddellijk breken met iedere sanctie van elken vorm van oorlog en oorlogstoerusting, zij mede de schuld zullen dragen van de catastrophe......" Hiertegenover kunnen wij echter stellen de vraag, te bedenken, welke oorlogsjammer van ons volk geweerd is door de paraatheid van ons leger en de onmiddellijke mobilisatie in 1914. De kracht van deze rede zou liggen in de door den Schrijver veronderstelde waarheid der bewering, dat „het gewichtigste en hoogste woord der waarheid luidt : Oorlog, in het bijzonder de moderne oorlog, is misdaad jegens menschen en zonde voor God", blz. 17 v. Maar hare zwakheid ligt daarom ook juist in de onschriftuurlijkheid dezer stelling. Volgens deze stelling zouden we dus, niet maar in bijkomstigheden, doch ook in principe, moeten afkeuren den oorlog onzer vaderen tegen Spanje in 1568 e. v. j., en dien in 1672 tegen Frankrijk e.a., en dien in 1813 tot herkrijging onzer vrijheid. Wanneer Prof. Dr. G. J. Heering schrijft : „Ook wij belijden een reformatorisch Christendom, waarvan de hoofdgedachten zijn :

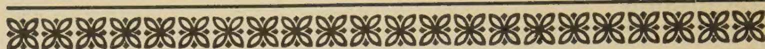
Gods souvereiniteit en majesteit, geloof en berouw, zonde en genade, schuld en vergeving, verlossing en wedergeboorte, theokratie en Koninkrijk Gods", blz. 29, dan is daarmede juist de kern van het Christendom der Reformatie niet genoemd : verzoening door het bloed des kruises van Christus.

S. GREIJDANUS.

Gewijde Geschiedenis. Deel II. Door *H. van Dijk* en *I. Nauta.*
P. Noordhoff N.V. 1931. Groningen—Batavia.

De Schrijvers hoorden meermalen den wensch om een werkje over de Gewijde Geschiedenis van het Nieuwe Testament, „niet te uitgebreid, niet te beknopt, overzichtelijk, de groote lijn aangevend, prettig in gebruik. Een werkje, waarin de Bijb. Gesch. behandeld werd in verband me de noodige Bijb. aardrijkskunde en Bijb. oudheidkunde", *Voorbericht.* Daarom togen zij aan den arbeid en schreven dit boekje ten gebruike op Gymnasia, H. B. S., Kweekscholen en Mulo's. En zij zijn in hun streven, dunkt mij, goed geslaagd. De vele kaartjes, figuren e.d.g. verduidelijken, en maken het gebruik aantrekkelijker. En wanneer de leerlingen van de genoemde inrichtingen den inhoud van dit boekje goed kennen, en de vragen, die onder de verschillende §§ staan, recht weten te beantwoorden, is er reden tot blijdschap. Op de indeeling en groepeering der gebeurtenissen, in de Evangelieverhalen medegedeeld, behoeft natuurlijk geen nadruk gelegd te worden, omdat deze ten deele niet anders dan een subjectief karakter kan dragen. Zaakbezorger, in plaats van Trooster, (Joh. 14 : 16), blz. 63, vind ik geene verbetering. Ten onrechte worden Matth. 4 : 18 vv. en Luc. 5 : 1 vv geidentificeerd, blz. 30. Vinde dit boekje eenen goeden ingang en veel gebruik.

S. GREIJDANUS.

ONTVANGEN BOEKEN.

Reisprogrammaboek voor 1932 uitgegeven door de Ned. Chr. Reisvereeniging.

Hoorn. Edecea. 1932.

Bij de Bron, door Ds. P. ten Have. Aflev. 2.

Neerbosch' Boekhandel en Uitgeverij. 1932.

Dr. H. W. Obbink. Daniël. Serie Tekst en Uitleg.

Groningen. J. B. Wolters. 1932.

A. M. Diermanse. De onderstelling in binnen- en buitenlandsche Geref. Confessies.

Den Haag. Riënts Balt. z. j.

Ons Blad. Maart en April 1932.

Amsterdam. O. Joh. Vlaanderen Oldenzeel.

Dr. J. A. C. van Leeuwen en *Dr. D. Jacobs.* Korte verklaring van de Romeinen.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

J. van Andel. Het Evangelie naar de beschrijving van Lukas. Tweede Druk.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Dr. C. Müller. De homoeopathische Huisdokter. Tweede Druk.

Kampen. J. H. Kok. 1932.

Theol. Wörterbuch zum Neuen Testament. Lieferung 1.

Stuttgart. W. Kohlhammer. 1932.

Predikant en Dokter. Tweede jaargang no. 1.

Zutphen. N.V. G. J. A. Ruys Uitg. Mpij. 1932.

Onze Rijkdom door Ds. D. Zwart.

Aalten. N.V. De Graafschap. 1932.

In Gods Huis door Ds. A .Schouten en Ds. D. Zwart.

Aalten. N.V. De Graafschap. 1932.

Cijfers en Feiten Maart 1932.

Aalten. N.V. De Graafschap. 1932.

MEDEDEELINGEN.

Het **Gereformeerd Theologisch Tijdschrift** verschijnt den vijftienden van elke maand, in den regel in afleveringen van 48 pagina's. Men teekent in voor den geheelen jaargang. Prijs per halfjaar *f* 3.—, franco per post. Afz. nummers *f* 0.70. Over dit bedrag wordt beschikt, met verhooging van incassokosten, na het verschijnen van de **tweede** en van de **achtste** aflevering. Inzending kan steeds geschieden voor dien tijd tijd door overschrijving of storting op postrek. 35540. Voor het Buitenland *f* 7.00 per jaar bij vooruitbetaling. — De jaargang begint met de MEI-aflevering.

Opgave van inteekening en advertentiën aan **N. V. „De Graafschap" te Aalten.**

Alles wat de redactie betreft, bijdragen, boeken ter recensie enz., zende men aan den eindredacteur **Prof. Dr T. Hoekstra** te **Kampen.**

Voor H.H. studenten in de Theologie is collectief abonnement beschikbaar.

Opgaven voor Kampen bij den Heer R. ZIJLSTRA, Dorpstraat 21.

Voor Amsterdam bij den Heer J. VAN HARMELEN, Groenmarktkade 13III, Amsterdam.

Voor Apeldoorn bij den Heer W. RUITER, Rozenlaan 3.
